

Az eukarisztia gyökerei

Nekünk keresztényeknek, hitünk és vallásgyakorlatunk legfontosabb, központi része az eukarisztia, amit Oltáriszentségnek vagy Úrvacsorának neveznek a felekezetek. Mélyen igaz Morel Gyula megállapítása: „Az Eucharisziát ünneplő liturgikus közönség tekinthető a legkisebb, legközvetlenebb, leggyakoribb és leglényegesebb csoportosulásnak az egyház életében...”¹ Az eukarisztia vagy Oltáriszentség az apostoli idők óta a keresztény élet középpontja és legbenső lényegi megnyilatkozása.

A szentség fontosságát az adja, hogy Jézus az utolsó vacsorán megalapította és utódaira örökül hagyta, hogy a kenyér és a bor közös szertartásával emlékezzünk rá (Lk 22,19; 1Kor 11,25). Az Oltáriszentség szertartását ezért a kereszténység az utolsó vacsora szertartásából eredteteti, mely a *Széder* este zsidó liturgiájára mutat, mint forrásra.

Az eukarisztiával kapcsolatos kortárs kutatások azonban feltételezik, hogy a keresztény eukarisztia a zsidó *Birkat ha'Mazon*nal, az étkezés utáni imával mutatja a legszorosabb rokonságot. A *Birkat ha'Mazon* a Deuteronomium törvényi rendelkezéséből ered és a legősibb idők óta a zsidó vallási élet részét képezi. „Ha tehát majd eszel és jóllaksz, áldd az Urat, a te Istenedet azért a felette jó földért, amelyet neked adott.” (Deut 8,10) A biblikus héber szövegben az „áldd” a *berachta* felszólítással szerepel, mely az áldás (*barach*) igei alakja, s egyben az imádság kezdő szava.

Az ősi *Birkat ha'Mazon* három részből állt, amit minden bizonnyal már a prerabbínikus időkben így imádkoztak², s a rabbik csak a későbbi századok során bővítették.³ Első fele a *barach* (áldás), második fele a *jada* (hála)⁴ kifejezéssel kezdődik, mely a *toda* (hálaadás, köszönet) gyöke.⁵ A Kr. u. 2. századi *Birkat ha'Mazon* így szól⁶:

1. Áldott vagy te, ó, Urunk, Istenünk, a világegyetem Királya, ki josággal, kegyelemmel, irgalommal táplálsz az egész világot. Áldassál, ó, Urunk, ki mindeneket táplálsz.

2. Hálát adunk neked, Urunk, Istenünk, ki oka vagy, hogy örökül kaptunk egy jóságos, kellemes földet, a szövetséget, a Tórát, életet és táplálékot. Mindezekért hálát adunk neked és dicsőítjük neved örökkön örökké. Áldott vagy, ó, Urunk a földért és az ételért.

3. Könyörülj, ó, Urunk, Istenünk, népeden, Izraelen és városodon Jeruzsálemen, templomodon és lakozásod helyén, nyugvóhelyeden a Cionon, és szentélyeden, mely a te nagy nevedről ismert, és Dávid dinasztiájának királyságán, állítsd helyre napjainkban és építsd fel Jeruzsálemet hamar. Áldott vagy, Urunk, ki felépítetted Jeruzsálemet.⁷

A *Birkat ha'Mazon* szövege elárulja, hogy mit jelent az étel a zsidóság számára. Isten üdvígéretében a kiválasztott népnek adta Kánaán földjét, mint a szövetség pecsétjét. A föld termékét fogyasztani ezért mindig a szövetségre való emlékezés és a szövetség megújítása. A *Birkat ha'Mazon* elmondása a szövetség megújítása és megerősítése is egyben.⁸

Az Apostolok Cselekedetei a legegyszerűbben „kenyér-szegés”-nek írja le az eukarisztikus cselekményt (ApCsel 2,42), bármilyen áldozati vonatkozás nélkül: „κοινωνία, τῆ κλάσει τοῦ ἄρτου”, azaz „a kenyér megtörésének közössége”-ként.

¹ *Isten népe szociológiai szemléletben*, 148.

² Langer, *Jewish Liturgy: A Guide to Research*, 141.

³ *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, 140.

⁴ Mai, hazánkban is használt változata a "Node lecha Adonaj Elohénu al shinchalta laavotenu erac..." kezdetű imádság. Vö. *Kidus és asztali áldás*, (szerk.: Oberlander Báruch rabbi), Budapest: Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, 2009.

⁵ Kodell, *The Eucharist in the New Testament*, 50.

⁶ op. cit., *The Eucharist in the New Testament*, 50-51.

⁷ A *Birkat ha'Mazon* mai változatában a *Baruch...*; *Node...*; *Rachem...* kezdetű imák.

⁸ Mazza, *The Eucharistic Prayers of the Roman Rite*, 17.

A Kr. u. 1. század végéről ránk maradt⁹, vagyis az evangéliumok keletkezésével egyidejű, zsidókeresztény¹⁰ *Didakhé* eukarisztikus imái kapcsolatot mutatnak a *Birkat ha'Mazon* hármass felosztásával. A zsidó ünnepek étkezés előtti szertartásának (*Kidus*) rendje szerint először a bor fölött mondtak és mondanak áldást, s csak ezután következik a kenyér megáldása (*HaMoci*). A *Didakhé* felosztása ezt a hagyományt követi, először a kehely fölötti hálaadás hangzik el (*proton peri tou poteriou* – Did 9,2), majd csak ezután a kenyér fölötti hálaadás (Did 9, 3-4), végül pedig az asztalközösség utáni hálaadás (Did 10,2-6). A *Kidus* áldássorendje mellett, strukturális hasonlóságot fedezhetünk föl a *Birkat ha'Mazon* a népért (*birkat ha'zan*), Izraelért (*birkat ha'arec*), és a Jeruzsálemért (*birkat Jerusalem*) mondott imákkal, ami a hálaadásban tükröződik.¹¹ Szembetűnő a *Didakhé*-ben az is, hogy eukarisztikus szövegeiben nem beszél Krisztus testéről, ami azt erősíti meg, hogy a *Didakhé*-közösség még zsidó befolyás alatt állhatott, amely számára a „test” fogyasztása a törvénybe ütköző cselekedetnek számított.¹²

Jézus az utolsó vacsorán, minden valószínűség szerint a kenyér fölött a *beracha* imádságát mondhatta el, majd a kehely fölött recitálta a *jada* imádságát.¹³

A zsidó étkezés utóáldásának (*Beracha achrona*) kenyérré mondott kezdősora: „*Baruch ata Adonáj Elohénu Melech ha'Olam al hamichja v'al ha'kalkala*” (Áldott vagy Te, Örök Istenünk, Világ Ura, megélhetésért és az eledelért...) ¹⁴ szoros hasonlóságot mutat a római katolikus szentmise felajánlásának kezdősorával: „Áldott vagy Urunk, mindenség Istene, mert a te bőkezűségedből kaptuk a kenyeret.”¹⁵; Ugyanígy a bor fölött mondott áldás is: „*Baruch ata Adonáj Elohénu Melech ha'Olam al ha'gefen v'al pri ha'gefen*” („...a szőlőért és gyümölcséért”). A héber szöveg nem hálaadással, hanem áldással kezdődik, úgy, ahogy azt Szent Márk és Máté evangéliumában is olvassuk (eulogein).¹⁶

Szemben azonban a *Kidus* kezdőszavaival, a *Didakhé* felajánlási imái hálaadással (eucharisztész) kezdődnek: „Hálát adunk neked Atyánk a Te szolgálóknak, Dávidnak szent szőlőjéért, melyet megismertettél velünk...”, illetve a kenyér fölötti hálaadás: „Hálát adunk neked, atyánk, az életért és a tudásért, melyet kinyilatkoztattál nekünk a te szolgáló, Jézus által!” (Did 9,2)¹⁷, mely a *Kidus* elején elhangzó *Ha'moci* áldással mutat stílárius kapcsolatot: „*Node lecha, Adonáj Elohénu...*” (Hálát adunk Neked, Örökkévaló Istenünk...) ¹⁸.

El kell ugyan ismernünk ezeket a stílárius különbségeket¹⁹, ám Jézus utolsó vacsorai eukarisztikus imádsága egyértelműen a legszorosabb rokonságot mutatja a *Birkat ha'Mazon*²⁰, ahogy az ószövetségi hálaáldozati előírásokkal is (Lev 7,12-13)²¹. Hozzá kell tennünk, hogy *Birkat ha'Mazon* a Széder-esti szertartásban is szerepel, csak az ünnepnapnak megfelelő kiegészítésekkel imádkozzák.

A *Didakhé* szövege ugyanakkor a 14. fejezetben több ízben tartalmazza az áldozat kifejezést. *Vermes Géza* kimutatta, hogy bizonyítható félrefordításról van szó, mely során a

⁹ Hudock, *The Eucharistic Prayer*, 23.

¹⁰ Vermes, *A kereszténység kezdetei*, 217.

¹¹ ibidem, *The Eucharistic Prayers of the Roman Rite*, 17.

¹² Vö. Lee, *Theology of the Open Table*, 97-98.

¹³ op. cit., *The Eucharist in the New Testament*, 50-51.

¹⁴ *Kidus és asztali áldás*, 62.

¹⁵ *Kis misekönyv*, 405.

¹⁶ Kereszty, *A bárány menyegzője*, 87.

¹⁷ Vanyó László fordítása. *Apostoli atyák*, 97.

¹⁸ *Kidus és asztali áldás*, 49.

¹⁹ op. cit., *The Didache: Faith, Hope, & Life of the Earliest Christian Communities*, 420.

²⁰ op. cit., *The Eucharistic Prayers of the Roman Rite*, 19.

²¹ Az általunk egyébként preferált katolikus fordításában (Káldi-neovulgáta) sajnos igen pontatlan az áldozati kenyerek megnevezése. „...kovásztalan, olajjal meghintett kalácsokat, kovásztalan, olajjal megkent lepényeket, főtt liszt lángot és olajjal kevert süteményeket kell bemutatni...”. A kalács héberül valóban *chala* (jiddisül *barhesz*), de a textusban szereplő kifejezés, *chalot macot* nem kalácsokat jelent, mivel a kalács kelt, azaz kovászos tészta, a *maca* pedig kovásztalan. A *chalot macot*-ot helyesebb egyszerűen *áldozati kenyereknek* fordítani.

Mal 1,11-ben olvasható héber *mincha* (felajánlás) tévesen a görög *thüszia* (áldozat) kifejezéssel került fordításra (Did 14,3).²² Mindez azt jelenti, hogy az eukarisztia az apostoli időkben még nem számított áldozati cselekménynek, hanem – ahogy neve is mutatja – hálaátkezésnek tekintették, amikor a gyülekezet valamennyi tagja hozott ételt, azt közösen Istennek ajánlották, hálát adtak érte és valamennyien jól laktak.²³

Szent Pál apostol volt az első keresztény, aki a jeruzsálemi templomi áldozattal kapcsolta össze Jézus kereszthalálát és feltámadását.²⁴ Az 1Kor 11-ben az „Ezt tegyétek az én emlékezetemre!” (11,24) után Pál hozzáteszi azt is: „Mert amikor ezt a kenyeret eszitek, és ezt a kelyhet isszátok, az Úr halálát hirdítitek, amíg el nem jön.” (11,26), vagyis Pál az eukarisztiát is Krisztus kereszthalálával hozta összefüggésbe. Mi több, összekapcsolta Jézus önkéntes halálát felmagasztalásával, s az Úr vacsoráján maga a feltámadott Úr lett a házigazda.²⁵ Így válhatott az liturgikus étkezés szub-apostoli képe olyanná, mintha a templomi kultusz véres áldozatainak vértelen, keresztény adaptációja lenne.

Am ahogy azt *Enrico Mazza* kimutatta, Szent Pál értelmezésével szemben a hálaáldozati aspektus még a Kr. u. 2. század folyamán is kimutatható maradt²⁶, nevében pedig – ezt már mi tesszük hozzá – mind a mai napig őrzi eredetét és eredeti jelentését.

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a szenvedéstörténet előestéjén megtartott közös étkezés az utolsó, ám minden bizonnyal nem az első vacsora volt, amit Jézus és tanítványai közösen elfogyasztottak. Joggal feltételezhetjük, hogy a közös étkezés hozzátartozott Jézus és az apostolok mindennapi gyakorlatához (Mk 3,20), s ennek keretében az is, hogy Jézus, mint lelki pater familias mondta el a kenyér és a kehely fölötti *Birkat ha'Mazon* áldásokat. A Széder-esti vagy -előesti utolsó vacsora ezért nem húsvéti jellegével, különösen pedig nem áldozati jellegével tűnik ki a Jézus-mozgalom feltételezett eukarisztikus gyakorlatából, hanem azzal, hogy valóban ez volt az utolsó együtt elköltött étkezés. Ha az eukarisztia eredetét kutatjuk, akkor joggal feltételezhetjük, hogy az sokkal inkább a mindennapi *Birkat ha'Mazon*ban, valamint az ünnepi étkezések rendjében található *Kidus*ban gyökerezik, és nem a Széder-esti liturgia sajátossága. A *Pészach* előestéjén megtartott eukarisztia jelentősége valójában nem az alapítás volt, hiszen Jézus addig is sokszor étkezhetett együtt tanítványaival, a zsidó szokások szerint; hanem inkább az a testamentális jellegű rendelkezés, mellyel Jézus arra utasította a tanítványokat, hogy *Pészach* után is folytassák a közösségi étkezés szertartását.

Az eukarisztia áldozat-jellegével kapcsolatban ezért most már megállapíthatjuk, hogy Jézus utolsó vacsorai áldozata nem a templomi véresáldozat-kultuszhoz kapcsolódott, hanem sokkal inkább Mózes vértelen hálaáldozatához (Lev 7,11-15) vagy a melkizedeki kenyér és bor áldozathoz (Ter 14,18). Ezt a hálaáldozati jelleget még a tridenti szentmise egyik posztkonszekrációs könyörgése is megőrizte.

„...et sacrificium Patriarchae nostri Abrahae: et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam.”²⁷

Az eukarisztia lényege és funkciója tehát eredetileg a *zevach toda*, a *hálaáldozat* volt. *Mazza* azt valószínűsíti, hogy az Újszövetség szerkesztői – vélhetően Szent Pál hatására – a Széder liturgiához közelítették az őskeresztény eukarisztiát, ám annak eredete sokkal inkább a mindennapi étkezési hálaadáshoz kapcsolódik.²⁸

E ponton érdekes kettősségre szereténk felhívni a figyelmet. Míg a Szent Pál fémjelezte anióchiai, római misszió volt az, mely legkorábban elhatárolódott a judaizmustól²⁹ és ezzel annak hagyományvilágától, épp Szent Pál volt az, aki egy új szimbolikai innovációval Jézus kereszthalálát a jeruzsálemi templom bűnökért bemutatott áldozati gyakorlatához hasonlította:

²² op. cit., *A kereszténység kezdetei*, 218.

²³ op. cit., *A kereszténység kezdetei*, 217.

²⁴ op. cit., *A kereszténység kezdetei*, 163.

²⁵ op. cit., Kereszty, *A bárány menyegzője*, 35.

²⁶ *Living Bread, Saving Cup*, 93.

²⁷ *Magyar-latin Misszale*, 577.

²⁸ op. cit., *The Celebration of the Eucharist*, 15-17.

²⁹ Goppelt, *Apostolic and Post-Apostolic Times*, 90.

„...a mi Pászkánkat, Krisztust feláldozták.” (1Kor 5,7); „...örökkévaló Lélek által önmagát áldozta fel ártatlanul az Istennek” (Zsid 9,14); „...Krisztus is egyszer lett áldozattá, hogy sokak bűnét elvegye” (Zsid 9,28); etc. Ezzel – miközben elszakadt a zsidó hagyományoktól és étkezési szokásoktól – újraértelmezte az eukarisztiát, mely így a katolikus és ortodox dogmatikában a keresztáldozat megelevenedésévé lett és hálaáldozatból bűnökért bemutatott véres áldozattá vált.

Így érthetővé válik, hogy a korai egyházi iratok miért nem beszélnek Jézusról, mint húsvéti bárányról, és az is, hogy a kortárs kutatások a keresztény eukarisztia gyakorlatát – bár az evangéliumok a Húsvét kapcsán hagyományozták ránk az alapítás történetét – nem a húsvéti vacsora-tradícióra alapozzák.³⁰

Ha a fentebbieket megértjük, az is világossá válik számunkra, hogy az utolsó vacsora semmiképp sem tekinthető az első vacsorának, amint azt az „alapítás” okán a kereszténység közkeletűen gondolja, hanem hosszas közös étkezések sorában volt az utolsó – ahogy neve is implikálja.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a keresztény étkezés előtti és utáni egyéni vagy családi röpimák, akár legrövidebb formáikban is (pl.: „Édes Jézus, légy vendégünk, áldd meg, amit adtál nekünk! – Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott!”) a zsidó étkezés előtti és étkezés utáni imák keresztény változatai, éppen ezért pedig egyfajta tömör vagy mini eukarisztiának tekintendők. A hagyományos teológiai értelemben vett eukarisztia, vagyis az Oltáriszentség vagy Úrvacsora szertartása pedig ebből következően a mindennapi közösségi étkezés egyház által liturgizált változata.

Ennek kapcsán azt is meg kell jegyeznünk, hogy Jézus húsvéti misztériumában nem pusztán szenvedése, kereszthalála és felátmadása, hanem Jézus egész isteni valósága részekre oszthatatlanul egybetartozik, s ez az egyházat – és benne az eukarisztiát – mintegy dramaturgiailag és szimbolikailag kapcsolja a húsvéti eseményhez.³¹ Vagyis a keresztény eukarisztia alapítása nem kizárólagosan a Húsvét előestéjén kezdődő szenvedéstörténet nyitánya, hanem sokkal inkább az *Isten országa* fogalomhoz köthető. Nem csupán a kereszt váltságát, hanem Isten övéi közötti jelenvalóságát, jóságát, személyes közösségét és életadó kegyelmét teszi elérhetővé számunkra, melybe természetesen a passió, a keresztáldozat, a feltámadás és a mennybemenetel is beletartozik, ahogy mindaz, amit Jézus tett és ami vele történt az emberek üdvösségére.³² Ezért a Jézus keresztáldozatára és feltámadására emlékező oltárközösség „nem egyéb, mint az Ország szó szoros értelemben vett *valósága*”³³. Ahogy Schmemmann részletesebben kifejti: „Az áldozat lényegét tekintve nem a bűnhöz és a gonoszhoz kapcsolódik, hanem a *szeretethez*.”³⁴

A Didakhé felajánlási sorrendjében a *Kidus* struktúrája (először a bor, utána a kenyér fölötti áldás), míg a mai keresztény eukarisztiában a *Birkat ha'Mazon* hálaadási sorrendje (először a kenyér, majd a bor fölötti hálaadás) és jellege tükröződik. A kortárs kereszténység igyekszik tagadni az eukarisztia zsidó eredetét: „Az Úr vacsorája olyan megdöbbentő újdonság, amit semmilyen ószövetségi vagy szövetségközi zsidó szertartásra nem lehet visszavezetni...”³⁵, ám ennek ellenére a keresztény eukarisztikus imádságokat minden bizonnyal a *Birkat ha'Mazon*, az étkezés utáni, napi zsidó hálaimákból vezethetjük le.³⁶

Mindez semmit nem vesz el az Oltáriszentség vagy Úrvacsora szentségi jelentőségéből és jelentéséből. Azonban rámutat arra, hogy a keresztény ember számára – ahogy a zsidó Jézus és apostolai számára – az *étkezés*, minden étkezés szentségi karaktert hordozott, különös tekintettel a közösségi étkezésre. Rámutat arra, hogy Isten gondviselő kegyelme nem kizárólagosan a papi ordo kónszekráló hatalma által nyilatkozik meg, hanem a föld minden

³⁰ op. cit., *Tehology of the Open Table*, 79.

³¹ op. cit., *The Eucharistic Prayer*, 113.

³² Dörnyei – Gergye – Csögl, *Szentmiseáldozat és Oltáriszentség*, 250.

³³ Schmemmann, *Az eukarisztia*, 271.

³⁴ op. cit., Schmemmann, *Az eukarisztia*, 282.

³⁵ op. cit., Kereszty, *A bárány menyegzője*, 84.

³⁶ Milavec, *Faith, Hope, & Life of the Earliest Christian Communities*, 416.

termése (amit a kenyér és a bor szimbolizál) az ő életadó kegyelmét hordozza, mely egyaránt elérhető számunkra fizikai és lelki valóságában is. Rámutat arra is, hogy bár az eukarisztiát elsősorban a keresztdozathoz³⁷ és Jézus Krisztus megváltó halálához³⁸ kapcsolja dogmatikánk, azonban az eredetileg, egészen a poszt-apostoli időkig Istennek bemutatott közösségi hálaáldozat volt³⁹, mely által szeretetében és Országában részesítette és részesíti ma is az abban résztvevőket.

Irodalom

Apostoli atyák. (szerk.: Vanyó László) Budapest: Szent István Társulat, 1980.

Berkhof, Louis, *Keresztyén dogmatika.* Pécel: Éjféli Kiáltás Misszó, é. n.

Dörnyei István – Gergye Győző – Csögl János, *Szentmiseáldozat és oltáriszentség.* Budapest: Szent István Társulat, 1977.

Frankland, William Barret, *The Early Eucharist.* London: C. J. Clay and Sons, 1902.

Goppelt, Leonhard, *Apostolic and Post-Apostolic Times.* Michigan: Baker Book House, 1980.

Hudock, Barry, *Teh Eucharistoc Prayer.* Collegeville: Liturgical Press, 2010.

Kis misekönyv. (szerk.: Országos Liturgikus Tanács), Budapest: szent István Társulat, 1992.

Kodell, Jerome, *The Eucharist in the New Testament.* Collegeville: Liturgical Press, 1988.

Langer, Ruth, *The Jewish Liturgy: A Guide to Research.* Lanham: Rowman & Littlefield, 2015.

Lee, Eojin, *Tehology of the Open Table.* Eugene: Wipf and Stock, 2016.

Living Bread, Saving Cup. (szerk.: R. Kevin Seasoltz) Collegeville: Liturgical Press, 1982.

Kereszty Rókus, *A bárány menyegzője.* Budapest: Szent István Társulat, 2008.

Kidus és asztali áldás. (szerk.: Oberlander Báruch rabbi), Budapest: Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, 2009.

Mazza, Enrico, *The Celebration of the Eucharist,* Collegeville: Liturgical Press, 1999.

Magyar-latin Misszále, Budapest: Szent István Társulat, 1944.

Mazza, Enrico, *The Eucharistic Prayers of the Roman Rite.* Collegeville: Liturgical Press, 2004.

³⁷ Müller, *Katolikus dogmatika*, 632.

³⁸ Berkhof, *Keresztyén dogmatika*, 139.

³⁹ Vö. Frankland, *Ta Early Eucharist*, 56.

Milavec, Aaron, *The Didache: Faith, Hope, & Life of the Earliest Christian Communities, 50.70 C. E.*. New York: Newman Press, 2003.

moloney, Francis J., *Mark*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc., 2004.

Morel Gyula, „Isten népe szociológiai szemléletben”, *Kereszténység és közösség*. Róma: Teológiai Kiskönyvtár, 1980.

Müller, Gerhard Ludwig, *Katolikus dogmatika*. Budapest: Kairosz Kiadó, 2007.

Schmemmann, Alexander, *Az eucharisztia*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2017.

The Oxford Dictionary of the Jewish Religion. (szerk.: Adele Berlin), Oxford: Oxford University Press, 2011.